

Tódor János

Gettó-Magyarország

Cigányok a törésvonalban:
roma rendszerváltás testközelből

Bevándorlók

Háborúban, pár nappal a bombabecsapódás után lehet ilyen egy játszótér. Ott sem zavarja az önfeledt játékban az óvóhelyről előbújt gyerekeket a szemét, a mocsok, a lepusztultság. Az autóroncok pedig ideális búvóhelyek. Budapest IX. kerületének peremén, az Illatos út–Gubacsi út sarkán álló lakótelepen 2002. szeptember végén nincs háború, legalábbis a szó eredeti értelmében. Csak játszótér van, szemét, mocsok és lepusztultság. Meg autóroncok, amelyek ideális búvóhelyek. A túlélésért folytatott szakadatlan harcnak szerencsére ritkán vannak azonnali, szemmel látható áldozatai. A nyomor lassan és alattomosan öl, akár a cián. De hát a Dzsumbujról és lakóiról ezt már annyiszor megírták.

A három ház, amely Dzsumbuj néven vált ismertté, 1937-ben épült. A lakáskiutalásoknál erős szelekció érvényesült. Eséllyel csak olyan, korábbi lakhelyükön a lakbért fizetni nem tudó, ezért már kilakoltatott sokgyermekes családok indulhattak, akiknek legalább egy tagja Budapesten dolgozott. Kisebb létszámú, de igen nagy nyomorban tengődő családok is kaptak itt lakást, de ekkor két családot költöztettek egy lakásba. A lakbér 1937-ben heti 2,60 pengő volt, de ha nem tudták fizetni – szemben az akkor hatályos lakástörvénnyel –, három hónap után még nem lakoltatták ki őket. A telepre költöző munkanélküliek gyerekei napi egy pohár tejet, valamint egy tál ételt kaptak. A munkanélküli családok ezen felül még némi élelmiszersegélyben részesültek. A lakásokban nincs WC, és eredeti állapotában vízcsap sem volt. Maguk a lakások 28 négyzetméteresek, eredetileg egyetlen helyiségből álltak, amelynek 4×4 méteres részét hajópadló, 3×4 méteres részét pedig cementpadló borította. Ez utóbbi a konyha. A lakások világosak és szárazak voltak. Emeletenként két-két mosókonyha és fürdőszoba tartozott még a házakhoz. A telep hátsó végénél, a szomszéd telken egy kicsi óvoda is épült. A rendelkezésre álló adatok szerint egy lakásba 8-an, 9-en költöztek be, így a lakótelep létszáma 1938-ban 3500–3700 fő között lehetett.

Az Illatos úti lakótelep még észre sem vette, de már ki volt rekesztve, meg volt bélyegezve. Nemhogy múltja, de még jelene sem volt, amikor a budapesti dzsumbujok (nyomortelepek) közül máris városszerte ez lett „a Dzsumbuj”. Ugyanígy pejoratív szimbólummá vált maga az utcanév is: „az Illatos út”. A telepen lakók csak jóval később fogták fel, hogy ebben az elnevezésben ellenséges előítélet-rendszer nyert megfogalmazást. Volt benne számukra valami szokatlan új: lakóhelyük pusztá ténye mindnyájukat egységesen megvetett és kizárólagos kisebbségi létbe kényszerítette, ami a „rongyos”, de „tisztá”, „tisztességes” szegényektől – azaz saját fajtájuktól is – mint még azoknál is megvetendőbb-

beket elkülönítette, sőt velük szembe is fordította. Ez a kisebbségi lét hamar alapélmény-nyé vált, az ellenséges külvilággal szembeni „Dzsumbuj-identitás” azonnal kialakult. A „Dzsumbuj-tudat” igazi kisebbségi tudat.

A telep létszáma az első perctől nem tekinthető stabilnak, állandóan folytak a ki- és beköltözések. A háború alatt a kis óvodát és az egyik épületet bombatalálat éri. 1944 végén már csak körülbelül a családok fele tartózkodik a Dzsumbujban. Tömeges beköltözésre 1948-ban kerül sor; a lakók többsége az akkor lebontott Augusztá-telepről érkezett. Az ötvenes évek elején még mintegy 2300-an laknak itt. Erre az időszakra esik a telepen felnőtt ifjúság első tömeges méretű munkába lépése is. Az ötvenes évek második felében már három, sőt négy generáció él egy lakásban, és kettő még vagy már szülőképes. A telep életét szabályozó mechanizmusok ezt már alig képesek szabályozni. A feszültség egyre jobban nő; a Dzsumbuj egyre inkább régi önmagához kezd hasonlítani, most már az ifjabb generációk családi élete is kezd szétesni. A 70-es évek elejére a telep lakosságának több, mint a fele eljutott a szegénylét felső határára, ahonnan már állami támogatás nélkül objektíve nem lehet továbbjutni. A szolgáltató intézmények állaga egyre romlik, megszűnik az egyetlen patika. A következőkben, és így van ez mind a mai napig, kihasználva a lakók emberi körülmények iránti kétségbeesetten elszánt igényét, az IKV és jogutódja a lakókra hárítják az új helyiségek (akkor 21 új lakást nyernek a mosókonyhákból, fürdőszobákból) lakásszállítási költségeit. 1974-től folyamatosan és gyors ütemben megkezdődik a sokgyermekes családok elköltözése. A kiköltözők helyére vagy az egy lakásban élő Dzsumbuj-generációk költöznek, vagy új többgyermekes családok jönnek, főleg vidékről. A telepen lakók száma a nyolcvanas évek elején már csak 1100 fő, s csak 30–40 százaléka régi dzsumbujos.

A kilencvenes évek elejétől egyre több önkényes lakásfoglaló költözik be, elsősorban Borsod és Szabolcs-Szatmár megyéből. Ők, akiket az ősdzsumbujosok csak „bevándorlóknak” neveznek, teszik ki ma a telepen élők 70–80 százalékát. A kilencvenes évek közepén módot adott az önkormányzat, hogy az arra érdemes lakók, természetesen saját költségükre, egybenyissanak két egyszobás lakást. Sokan éltek is ezzel. Az 56 négyzetméteres helyiségek lakbérére ma 5 000 Ft.

– Kit keres? A tanácstól jött? – kérdezi a betolakodótól, akinek érzem magam, egy fehér gyapjúpulóveres, fekete hajú fiatal nő, s mielőtt még válaszolhatnék, elfordul tőlem, és odakiált az udvaron rohangáló kölyköknek: – Viktorka, nem hagyod azonnal abba!

Viktorka csak azért sem hagyja abba.

– Újságíró, na hiszen... – foglalkozik újra velem Viktorka édesanyja –, a múltkor is itt voltak a tévések, de nem mertek bejönni. A kerítés mögül filmeztek bennünket.

– Mint az állatkertben a majmokat... – mondja mosoly közben, hiányos fogsorát megvillantva a faközöld, zizegő szabadidőruhás, szőke asszony, aki Viktorka anyukájával beszélgetett, a homokozó betonperemének dőlve, amíg meg nem zavartam őket.

A sötét hajú Jutka azt mondja a szőke Jolánnak, ne mondja meg nekem a nevét, legfeljebb annyit, hogy Jolán.

Minek azt magának tudni... – közli velem. Tényleg, minek is.

Hasonlóképpen járok, amikor odajön második kislánya, Juditka, aki a többi itteni gyerekhez hasonlóan több kilométerre ide, a Mester utca 67-be jár iskolába. Neki sem szabad bemutatkoznia.

– Félóra alatt érünk be a 30-as villamossal, pont akkorra, amikor jeleznek – nyilatkozhat anyai felügyelet mellett a kis Jutka.

Judit és Jolán csak nevüket illetően bizalmatlanok, egyébként nyugodtan kérdezhetem őket bármiről.

– Péterről jöttünk családostól még '89-ben – meséli Jolán, akinek öt gyereke van. A legkisebb 3, a legidősebb 18 éves. – Albrétben kezdtük valamennyien az A épületben, ahol most is lakunk...

– Az A épület az egy faintos hely, ott jóformán csak Borsod megyei emberek vannak. Régi dzsumbujos már nem is lakik ott – vág szomszédasszonya szavába Judit.

S hogy miért kellett eljönniük a rendszerváltás hajnalán Sajószentpéterről?

– Megszűnt az üveggyár, ahol dolgoztunk – mondja Jolán.

A férfiak Pesten a Csepeli Szabadkikötőben találtak munkát. Már amikor van munka. Az asszonyok szerint olyankor összejön a havi ötvenezer forint nettó. A két egyszobásból összenyitott lakás bére ötezer; a közüzemi díjakkal együtt télen mintegy tizenötezer forint megy el csak arra, hogy „lakni kell valahol”. A többi a gyessel, nevelési segéllyel együtt felélük.

– Félretenni, ugyan miből? – fakad ki indulatosan Judit asszony. – Mindennap főzni kell, ezek a gyerekek – mutat a játékpisztollyal hadonászó Viktorka felé – úgy vannak szokva, hogy nem eszik meg a másnapos kaját.

– Pestre sem nagyon megyünk be, legfeljebb a Nagyvásárcsarnokig jutunk el – válaszolja Jolán, akit arról faggatok, szoktak-e járni moziba, színházba, a Vidám Parkba. – Tíz éve, hogy itt lakok, de csak a tévét ismerem... – szabadkozik szégyenlősen.

– Nem egy fényes élet ez, de majd csak lesz valahogy – feleli Judit, mikor azt kérdezem tőle, elköltöznek-e vajon valaha innen. – Talán, ha én is el tudok menni dolgozni. Mert egy fizetésből biztos, hogy nem megy.

– Tudja, hol ér véget a kilencedik kerület? – kérdezi tőlem a homokozó peremére melénk telepedő Marika, majd így folytatja: – Hát a Mester utcánál. Ami utána van, az már nem számít a polgármesternek. Mi csak egy cigány gettó vagyunk. Nem vesznek bennünket emberszámba...

Egy teljes újságoldal kevés lenne arra a panaszáradatra, ami az 1977 óta Dzsumbuj-lakó Németh Máriából kikívánczik:

– Fizetjük a szemétdátót, és nézz meg, hogy néz ki ez a játszótér! Azelőtt nyaranta kétszer is kicserélték a homokot. Miért nem szállítja el az önkormányzat az autóröcskét? Egyszer majd benneég valamelyikben egy gyerek, mert fel szokták gyújtani az üléseket a kocsikban. A pincéket is elönti a szemét, használni sem lehet őket; nyáron olyan bűdös van itt, hogy felfordul az ember gyomra. Huszonhárom éve lakok itt, de most volt itt először csótányirtás. Patkányok is vannak, két éve hepatitiszjárvány volt a telepen.

Az A és a B ikerépülethez képest viszonylag jó állapotban van a C, amelyben a legtöbben régi teleplakók. Ők voltaképpen ugyanazt mondják, amit Máriától hallottam, mindközben egy pillanatra sem rejtik véka alá a „bevándorlókkal” (így nevezik azokat, akik 89–90 óta költöztek a Dzsumbujba) szembeni ellenszenvüket.

– Könnyű az önkényeseknek – int fejével a játszótéri asszonyok felé a kutyáját pórázon tartó Katalin, aki azért annyiban hasonlít hozzájuk, hogy ragaszkodik inkognitójához. – Nem fizetnek sem lakbért, sem gázt, sem villanyt, ugyanakkor az önkormányzatnál megkapják minden hónapban a segélyt.

– Ma már a Dzsumbuj lakóinak hetven-nyolcvan százaléka 4–5 éve bevándorolt önkényes lakásfoglaló – állítja az 53 esztendeje itt lakó Nagy Tibor, akit szomszédjai Őcsi bácsinak neveznek. – Régen nem zártuk be a lakás ajtaját, ha átszaladtunk a boltba, próbálnánk csak most nyitva hagyni... – magyarázza a majd minden lakás ajtaját és ablakát elcsúfító rácsok eredetét.

– Itt már mi vagyunk kisebbségben – szögezi le mély hangján a negyven körüli, szőke hajú Vidák Sándor. – Ide a politikusok is csak választások előtt jönnek; ígér-

nek fűt-fát, aztán marad minden a régiben. Harmincmillió forintot költöttek el állítólag az épület külső festésére, de abból 20 millióba került az állványozás. Hát hogy lehet ez?

Sándor dühösen bizonygatja, hogy majd egy métert süllyedtek az elmúlt évtizedek alatt a Dzsumbuj házai, repedeznek a falak, s ha így megy tovább, előbb-utóbb összedőlnek az épületek.

Katalin elkalauzol nagynénjéhez, aki nemrégiben költözött át az A-ból, ahol már képtelen volt együtt élni a „bevándorlókkal”, a C épületbe. A hetvenesztendős Kovács néni a Dzsumbuj legrégebbi lakója, 11 éves volt, amikor a telep átadásakor, 1937-ben, lakást kaptak itt a szülei.

– Dehogya vagyunk mi fajgyűlölők, lelkem – szabadkozik Kovács Lajosné. – A kezdetek óta laktak itt muzsikus cigányok, meg olyanok, akik virágot árultak, nem volt velük semmi baj. Úgy ragyogott némelyikük lakása, mint a patika. De ezek a mostani bevándorlók tönkretesznek mindent. Nekem nem volt bajom velük, mert odaát, az A épületben mindig fölmostam a lépcsőházat, lemostam a korlátot, és azt ők is respektálták. De amint lehetőség volt, mégis átjöttem a C-be, mert nem bírtam már a ricsajt. Ha 20 gyerek nem volt körülöttem, akkor egy se...

– Bezzeg mi hiába kérünk segílyt, igaz Mancsi néni? – veszi át a szót nagynénjétől Katalin asszony. – Ötvenéves vagyok, harminc évet húztam le a Pick szalámigyárban, és most 13 ezer forint rokkantnyugdíjat kapok. Ha egyedül lennék, éhen halhatnék. A férjem is le van rokkantosítva, a Belkernél volt sofőr. Soha nem volt beteg, de mikor fölszámolták a céget, és végkielégítés nélkül utcára került, infarktust kapott. Az orvos azt mondta, hogy idegi alapon.

Mancsi néni szerint a mostaninál a Horthy-rendszer is jobb volt, nem is beszélve a Kádár-korszakról.

– Uram, akkoriban rengeteg új lakótelep épült. Háromezer forint beugróval hozzá lehetett jutni egy lakáshoz. A hatvanas-hetvenes években költöztek innen el a legtöbbet. Most mi már hova menjünk? Ki az a bolond, aki a Dzsumbujban vesz lakást...

– Volt itt a hetvenes évek végén még minden. Nagy- és kisközért, óvoda, iskola, gyógyszertár – sorolja egyre indulatosabban Katalin. – A közelben mindenki talált munkát a Vágóhídon, a Medicorban, a hazai Fésűs Fonóban vagy a Vegyiművekben. Mind megszűnt vagy tönkrement, egyedül a szalámigyár üzemel még, mert az exportra termel. Ezért kár volt rendszert váltani...

A Gubacsi úti félhomályban a járdán néhány tizenéves fiú Chuck Norrist meg Van Damme-ot játszik; s miként a nagy filmes karateideálok, a Dzsumbuj leendő bajnokai is csak imitálják a rúgásokat, az ütéseket. A kis bolt melletti, kocsmaként funkcionáló biliárdszalon tele van férfiakkal, ahogy átellenben az Illatos úti talponálló is. A villamosmegállóban báméskodva csak nehezen tudom kibetűzni a lehangolóan jellegtelen üzemépület kapuja fölött a neonfeliratot: *Műszaki Fejlesztési Rt.*

Bontásra várva

Az egyik leglepusztultabb fővárosi kerületben a tervek szerint az idén óriási építkezések kezdődnek. A józsefvárosi Corvin-Szigony néven hallgató, tízévesre tervezett 60–70 milliárdos projekt a legkülönbözőbb találgatásokra ad okot. A nyolcadik kerületi önkormányzat 2001. október közepén írta alá a megállapodást a befektető magyar Enix Pro Kft-vel, miszerint a kerület egyik legértékesebb, összefüggő 20 hektáros területén, a Práter utcának és az Üllői útnak a Corvin mozitol a Semmelweis Egyetem klinikáit is magában

foglaló parkjáig terjedő részén részben lebontják a régi épületeket és új lakó- és irodanegyedet építenek fel. A VIII. kerületi önkormányzat és a főváros közös alapítású cége, a Rév8 Józsefvárosi Rehabilitációs és Városfejlesztési Rt. által kidolgozott tíz évre tervezett Corvin-Szigony projekt következtében több mint 1400, főként roma családnak kell elköltöznie otthonából. A területen 4000 új lakás épül, de ezek 180–250 ezer forintos négyzetméteráraiknál fogva, a kiköltöztetett szegények számára elérhetetlenek lesznek. A Corvin köztől a Szigony utcáig a házak nagy részét lebontják, hogy helyükre új lakó-, illetve irodaépületek kerüljenek. A területrendezés keretében az önkormányzat eladja a tulajdonában lévő épületeket, több házat pedig lebontanak.

A Rév8 lakossági kapcsolatokat ápoló munkatársai már visszatérő vendégként üdvözlik az ügyfélfogadásokon Lakatos Barnánét. A negyvenes éveiben lévő asszony egy megszállott kitartásával, ám egyre elkeseredettebben járja a maga kanosszáját. A Futó utca 38. bérlője nemcsak a Práter utcai irodában állandó vendég, hanem a józsefvárosi önkormányzat lakásosztályán, meg a polgármesteri fogadóórákon is. Eddig eredménytelenül. Egyedüli reménye: a Corvin-Szigony projekt, ami a Futó utcát is érinti. Abban bízik három gyermekével, hogy minél hamarabb elkezdik a házuk bontását, és akkor talán nagyobb lakást kapnak.

– Folyamatosan elutasítják a lakáskérelmemet, hiába fellebbezem meg! – mutatja a VIII. kerületi önkormányzat ingatlangazdálkodási bizottságának legutolsó határozatát. – Most már az önkormányzatnál is azt mondja az előadó, hogy ő nem tud velem mit csinálni, várjam meg a bontást! De hát már hosszú évek óta várok. Közben felnőttek a gyerekek, Tünde lányom asztmás lett az átázott falú, salétromos lakásban – Tünde szégyenlősen mosolyog, miközben anyja egyre jobban belelendül.

– Mondják meg nekem, hogy lehet egy 23 négyzetméteres szobában élni egy 16 éves lánynak, meg egy 17 és egy 18 éves fiúnak?! Állatok nem élnek ilyen körülmények között összezárva... – veszi át a szót indulatosan az asztal mellett ácsorgó idősebb fiú, a 18 éves Ádám. – A Szabó Ervin Gimnáziumba járok, a húgom gyorsétkeztetési eladó iskolába, de otthon szó se lehet a tanulásról – mindkét fiatal divatosan van öltözve, mintha skatulyából húzták volna ki őket.

A Futó utcai ház viszont szörnyű benyomást kelt. Aládúcolt lépcsőház, rácsos, kitört ablakok, dohos, rothadó falak: mintha már évtizedek óta elhagyták volna lakói. Lakatosék „lakásába” keskeny vasajton át jutunk. Az egyetlen helyiséget galériával osztották függőlegesen ketté. Tisztaság és rend van, még egy kis fürdőszobát is sikerült ebből a ténylegnyi térből elkülöníteni. A mennyezetről lóg a megrepedt, vizes vakolat. A nehéz, nedves szag megül mindent.

– Már arra is gondoltam, hogy kirobbantom valamelyik falat, akkor talán jogosultak leszünk emberi lakásra – mondja sírással küszködve Lakatos Barnáné.

Sárközi Pálné, a Tömő utca 8.-ból rendületlenül mosolyog Németh Gabriellára, akinek már régi ügyfele. Mosolyog, holott a 24 négyzetméteres szoba-konyhás lakásban, ahol hatodik éve lakik férjével, négy gyermekével és kisunokájával (tehát ird és mondd: heten!), még gáz sincs. Villanyal főznek és fűtenek, de „már egy főzeléket és pörköltet egyszerre nem bír el a villanyóra”. Ő is hiába pályázik évek óta. – Pedig sok üres, jobb állapotú lakásról tudok a kerületben, még én szoktam szólni az előadónak, hogy merre van üresen álló ingatlan – meséli derűsen. A mostani helyzet szerinte is az önkormányzat lakásosztályának jó, az ő vállukról veszi le a Rév8 a terhet. – Egyre csak azt mondják, hogy örüljünk a rehabilitációnak, legyünk türelemmel. De hát már hat éve türelemmel vagyunk, meddig várjunk még?

– A projekt három nagy lépcsőben valósul meg – magyarázza Csécsei Béla, a VIII. kerület polgármestere. – Az első lépcsőben mi üres telkeket adunk át a beruházónak, és az ezekért kapott pénzből költöztetjük ki az érintett házak, utcák lakóit. Túlnyomórészt

komfort nélküli és szoba-konyhás lakásokról van szó. Ennél fogva a XXI. század elején az érintettek több mint felét szándékosan sem lehetne rosszabb körülmények közé költöztetni, mint amilyenben most vannak.

A bontást a Corvin mozi mögötti területen kezdik majd, mert ott van már egy megújult épületblokk, és a tömegközlekedési kapcsolat is jó. A polgármester elmondja, hogy a kiköltöztetés megkezdése előtt tisztázni kell a tulajdonviszonyokat, vagyis a lakás komfortfokozatát, illetve, hogy bér- vagy magántulajdonú ingatlanról van-e szó. A lakástörvény előírja, hogy legalább az előzővel megegyező komfortfokozatú, nagyságú, elhelyezkedésű ingatlant kell felkínálni. Ha ezt nem fogadja el a lakó, akkor jön a pénzbeli megváltás, a kivásárlás. – Ehhez mi lehetővé tettük, hogy a bérleti jogról a forgalmi érték ötven és száz százaléka között lehet majd megállapodni, ami jóval kedvezőbb a valós piaci árnál.

Csécsei Béla szerint az önkormányzat azon lesz, hogy újonnan épített lakásokba helyezze el a kiköltözőket, függetlenül attól, hogy az bérlakásként vagy saját tulajdonú lakásként funkcionál majd. (Alföldi György, a Rév8 vezérigazgatójának elképzelése szerint az újonnan épülő, a szegények számára is elérhető lakások mellett az el nem bontott, rendbehozott földszintes épületekben idősek otthonát, illetőleg fiatal házaspárok házákat hoznák létre.)

– Nem akarjuk a szociális problémákat exportálni – feleli a polgármester azon felvetésére, hogy alighanem joggal lehet majd attól tartani, hogy a kerület a projektet felhasználva igyekszik majd megszabadulni cigányaitól, hasonlóképpen ahhoz, ahogy megszabadult prostituáltjaitól. – Mi is felháborodtunk, amikor más kerületek lakásokat vásároltak nálunk, és azokat nehéz sorsú, többgyermekes, segélyre szoruló családoknak adták oda – teszi hozzá Csécsei Béla.

A Corvin-Szigony projekt kapcsán óhatatlanul felmerül az évekkel ezelőtti székesfehérvári intéző példa: a lerombolt Rádió utca 11. lakóinak szomorú, országos politikai botrányvá fajult vészófutása. Józsefváros polgármestere nem tart a kiköltöztetettek ellenállásától. Az előzetes felmérések azt mutatják, hogy az érintettek kétharmada mindenáron el akar ezekből a lakásokból költözni.

Garázsmenet

Ami Pestnek a Dzsumbuj, vagy a belső-józsefvárosi romanegyed, az Tatabányának a Mésztelep: zömében cigányok lakta nyomorúságos gettó. Az egykori komfort nélküli bányászkolónia lepusztult szoba-konyháiban csak a szerencsésebb roma családoknak jutott lakás. Az önkényesek – akik közül sokan az ország keleti zugából vándoroltak ide – a telep garázsait foglalták el, pontosabban „vásárolta meg” 30–80 ezer forintért. Átlagosan a két felnőtt mellett 4–5 gyerek is él az ablak nélküli odúkbán. A módosabb bérlők (néhány család) élet és halál urai: ők „adják el” a betelepülőeknek a garázsokat, az öregektől, elcsúszotttól védelmi pénzt szednek. A rendőrség messziről elkerüli a Mésztelepet, és valamivel komfortosabb páriát, a Hatostelepet. A gettó lakói (a két nyomorűgyedben 1200 család él) attól tartanak, hogy azt a keveset is elveszíthetik, amilyük van, mivel az önkormányzat a telep felszámolását fontolgatja.

Ha a tatabányai önkormányzati képviselők most néznének ki a panorámabusz panorámaablakán (mint azt már egy ízben tették), alighanem megint nem akarnának (márnék) kiszállni. Szó, ami szó, ha nem is fenyegetően, mindenesetre nem éppen bizalomgerjesztő pillantásokat vetve felénk, vesznek körül bennünket a mésztelepi emberek. Ha nem lenne velünk Nagypál Jánosné, Rozália, a Márton Áron Ifjúsági és Kisebbségi Szer-

vezet munkatársa (egyben a Romano Kathanipesko Centro vezetője), aki maga is itt, a gettó Gyár nevű utcájában lakik, s akit itt mindenki csak Roszkaéként szólít, úgy érezném magam, mint a haditudósító a frontvonalban. Persze nem akar bántani itt bennünket senki, végtére is nem vagyunk önkormányzati képviselők. Mi több, a meztelen, tetovált felsőtestű Gyula, aki eltolja magától az elértartott mikrofont, mert nyilatkozni nem akar, velünk üzeni az önkormányzatnak, közelebről a mostanság Családvédelmi Irodaként emlegetett gyámhatóságnak, hogy nem a gyerekeket kell innen „zaciba” (állami gondoskodásba) vinni, hanem rendes lakást kell adni a családnak. Mármost a négygyerekes Balogh Iván családjának, akik hatvanezerért jutottak a maguk garázsához.

Odabent a színes tévét nézik az apróságok. A „ház” előtt Iván felesége egy ősrög, ritkító zöldre mázolt mosógépet rak éppen tele szennyessel. Roszka asszony nem rejti véka alá a véleményét a család életvitelével kapcsolatosan: – Nem igaz, hogy amiatt akarják elvinni a gyerekeket, mert garázsban laktok – magyarázza emelt hangon a Gyulához hasonlatosan meztelen felsőtestű, pocakos fiatalembernek. – Az a bajuk veletek, hogy nem törődik a feleséged a tisztasággal, a gyerekek ellátásával!

Iván asszonya oda se fordul, lehajtott fejjel teszi a dolgát, miközben Nagypálné a fejére olvassa, hogy csak magukat okolhatják, ha elviszik a gyerekeket. Iván se szól semmit, csak szomorúan néz maga elé.

– Képtelenség ezzel az asszonnal megértetni valamit. Szóba se áll velünk. Egyik fölé be, a másikon ki – mondja a kisebbségi szervezet dolgozója. Egyre-másra jelennek meg a kíváncsi fejek a házak ajtajában. Többen kijönnek és tudakolják, mi járásban vagyunk.

– Szervusz, Béla! – lapogatja a hátamat valaki. – Nem ismeresz meg? Tudod, alapító phralipés vagyok – mondja egy kedvesen mosolygó harmincas női arc. Néhány percig, amíg tisztázódik a helyzet, Osztojkán Bélaként tárom fel a mésztelepi tényeket.

– Csodálkoztam is, hogy megtestesedtél, mintha soványabb lettél volna – nevet az asszony, amikor leleplezem magam.

– Nyugodtan mondjátok ám el, amit akartok, mert ez – mutat rám Roszka – nem paraszta ám, közölünk valót, a cigányokról ír tanulmányt. Gyulát ez sem hatja meg, Iván asszonyának némiképpen becsápolta apja pedig ott-tartózkodásunk alatt többször is közli velem, hogy ne merjem őt meg az övéit kérdezgetni, meg fotózni, mert baj lesz. A lakása, akarom mondani, a garázsa körül se szimatoljak.

Iván arról beszél Roszkanak, hogy a mellettük lévő garázst szeretné megvenni, amit gazdája nyolcvanezerért odaadna.

– Kié az a garázs, ki árulja? – kérdezi tőle a kisebbségi szervezet munkatársnője. – Csak hihasználják, becsapnak benneteket, olyasmirért fizettek, ami aztán soha nem lesz a tietek!

– A H. Béláé – szól bele indulatosan Gyula. – De nem mindegy, hogy kié, és mennyiért adja?! Nem azzal kellene foglalkozni, hanem hogy milyen körülmények között élnek itt ezek – mutat a Balogh família „otthonára”. – Talán ők tehetnek róla, hogy így kell élniük?! Senki nem törődik velünk, senki sem segít rajtunk.

Baloghék és apósáék Sátoraljaiújhelyről érkeztek Tatabányára szerencsét próbálni két évvel ezelőtt.

– Szoktak jönni a főnökök, és visznek minket az ország különböző részeibe építkezésekhez, árok ásáshoz – avat be a megélhetés mikéntjébe Iván. – Egész múlt héten Siófokon dolgoztunk, kábelt fektettünk. Naponta háromezer-ötszáz forintot kaptunk, meg enivalót.

A Mésztelepet állítólag két-három család tartja „felügyelete” alatt. Uzsorakamatra adnak kölcsön a rászorulóknak, azaz gyakorlatilag mindenkinek, hiszen itt alig van valaki-

nek állandó munkája, a legtöbben Ivánhoz hasonlóan feketén dolgoznak. Sokan járnak a közeli mosópor-csomagolóba, ahol szintén nem állandó, hanem idenyjellegű a munka. Aki nem tud fizetni az uzorásnak, annak könyörtelenül lefoglalják a használati tárgyait, s nem ússza meg verés nélkül. Az östelepi nyugdíjasoknak, magatehetetlen, beteg embereknek a szó szoros értelmében havonta meg kell vásárolni a nyugalmukat. A nyugdíj egy része védelmi pénz gyanánt az áldozatkész „őrző-védők” zsebébe vándorol. A dolgoznak csak az a szépséghibája, hogy azoknál kell megvenni a biztonságot, akik egyébként betörnek a védekezésképtelen lakókhöz. Arról is panaszkodtak az emberek, hogy a telepi boltban gyakran lejárt szavatosságú, romlott árut, máshol már kiselejtezett gyümölcsöt tudnak csak vásárolni.

A valamivel emberibb környezetnek számító hatostelepiekkel együtt mintegy 4000 felnőtt és gyerek él az otthonnak a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető lerobbant házakban, garázsokban.

Bencsik János, Tatabánya polgármestere kerek perec kijelenti, hogy szó sincs róla, hogy az önkormányzat illetékes bizottsága már befektetőkkel, multikkal tárgyal a Mésztelep helyén épülő ipari övezetről, logisztikai bázisról. Már a beszélgetés elején leszögezi, hogy a nyomornegyedek léte, a lakók helyzetének orvoslása nem kizárólag tatabányai jelenség. A telepek felszámolására, az ott élők lakáshelyzetének megoldására központi források nélkül egyetlen város, így a komáromi megyeszékhely sem vállalhat garanciát. Pénz pedig erre nincs. Bencsik szerint, a Mésztelep és Hatostelep felszámolására 5–15 éves távlatban aligha van reális esély. (Ez tehát annyit jelent, teszem hozzá, hogy figyelemmel a bőséges gyermekáldásra folyamatosan újratermelődik és tartóssá válik a nyomor. És mindez azonközben történik, hogy az ország vigyázmenetben nyomul az EU-ba, ahol pedig mintha a felvételi követelmények között szerepelne a nyomornegyedek megszüntetése is.)

– Az viszont igaz, hogy az önkormányzat a saját létesítményeit át kívánja költöztetni biztonsági megfontolásból Hatostelepre. Az átköltöztetés többletköltségeket ró az önkormányzatra, hiszen az erre a célra kiszemelt két egykori kollégiumi épületet fel kell újítani. Az egyik épület a szociális, a másik pedig az oktatási intézményeket tudja befogadni. Két blokkba telepítve ezeket, viszonylag egyszerűen lehet gondoskodni az őrzésükről. Meszesen saját dolgozóink testi épségét sem tudtuk garantálni – magyarázza a döntés okát a polgármester. Hozzátette még, hogy a mésztelepi óvodásokat és az iskolásokat iskolabusz viszi majd Hatostelepre, amely mintegy egy kilométerre van csak Mészteleptől, de a kettőt a forgalmas egyes út választja el. Hasonlóan meg kell majd oldani az idősek közlekedését, hiszen átterül az öregek napközije és klubja is. Átköltöznek Hatostelepre a hajléktalanok intézményei (éjjeli menedékhely, ingyenkonyha, átmeneti szálló) is.

Bár a polgármester cáfolta, hogy az ipari övezet létesítése miatt vált sürgőssé a költözködés, nyilvánvaló, hogy szociális, oktatási létesítmények nélkül „meghal”, de legalábbis ellehetetlenül egy település. Természetesen a lakóknak is pakolniuk kell majd, de hogy épülnek-e önkormányzati bérlakások Hatostelepen, az felettébb kérdéses. – Ezek építésének ütemezése attól függ, hogy lesz-e országos kormányzati program az ilyen jellegű telepek részbeni felszámolására, illetve komfortosítására. Ha lesz támogatás, akkor öt éves távlatban ez megoldódhat, ha nem, akkor a mésztelepiek még 10–15 évig ugyanilyen körülmények között fognak élni – vetítette előre a korántsem dicsőnek tetsző jövőt Bencsik János.

Hogy mi lesz a városba betelepülő, illegális garázs-, akarom mondani lakásfoglalók, így Balogh Ivánék sorsa? Számukra mielőtt még elkezdődhetett volna, véget ért a jövő: – Az önkormányzat ezeknek a nemkívánatos vendégeknek nem tud lakhatási körülményeket biztosítani. Bennük az együttműködés minimális szándéka sem mutatkozik meg. Ők nem akarják magukra nézve kötelezően elfogadni az együttélési szabályokat – fogalmaz-

za a fehér többség álláspontját az egykori SZDSZ-es, liberális elveket valló tatabányai polgármester.

Ez akkor sem nagyon lenne rendben, ha igaz lenne. Ráadásul nem is az.

– Egy Balogh Iván nevű fiatal, sokgyerekes cigány ember, aki az övével egy garázsban él, arra kért, ha beszélök önnel, tolmácsoljam, ők vállalnák, hogy felépítik a házukat, amennyiben kapnak egy telket. Hatostelepen járva több olyan üres, romos épületet láttam, ami alkalmas lehetne erre. Mit üzen neki? – jövök elő a polgármesternek a farbával.

Bencsik János nem lát erre lehetőséget, mert szerinte ezek a lehetetlen élethelyzetben élő „önkéntesek” aligha tudnának saját erőből egy házat felépíteni. Ráadásul, amit ma felépítenének estig, azt a többiek ellopnák reggelig. Az önkormányzatnak pedig nincs pénze arra, hogy őrző-védőkkel vigyázza az építkezéseket. Mert mi történt például a régi hatostelepi iskolával, amit a helyi cigány önkormányzat „kezelésébe adott” az önkormányzat? Annak rendje és módja szerint széthordták, elloptak belőle minden mozdíthatót, a falakat is lebontották, és eladták a téglát. A rendőrség még ma is bottal üti a tettesek nyomát. Az a rendőrség, amely szerint egyébiránt Mésztelep és Hatostelep közbiztonságával nincs semmi probléma. A megyei rendőrfőkapitány legalábbis ezt válaszolta Bencsik Jánosnak, amikor ő hathatós intézkedéseket sürgetett.

A cigányok már csak ilyenek. Lelaknak, elhordanak, egymást is meglopják, önálló, felelősségteljes életvitelre képtelenek. Ezt természetesen nem a cigányság ügyének megoldását társadalmunk talán legfontosabb alapkérdésének tartó polgármester mondta, én teszem hozzá.

Igaz, én nem panorámás buszból láttam Mésztelepet.

Döglött tónak bűzös partján

Magyarországon mintegy 2700–3000 legális és illegális szemétkerakó működik. Többségük falusi cigánytelepek (pérók), falusi cigányutcák szomszédságában. Hogy pontosan mennyi, ezt csak az idén kezdték felmérni. Amennyiben az EU-feltételek meglétét tesztelő illetékesek komolyan veszik az előírásokat, akkor a környezetvédelmi elvárások hulladékgyűjtésre vonatkozó szegmensén nagyon könnyen elúszhatott volna a csatlakozási álom. (Egyelőre, amikor ezt írom, csak a környezetvédelmi minisztert váltotta le a kormányfő.) Ugyanis a szemétkerakók számát radikálisan csökkenteni kell, az első körben 90–100-ra, aztán 30–40-re. Hogy elég lesz-e az idő és pénz a 2600 hulladéktelep megszüntetésére, az a szakértők szerint is erősen kétséges. Ráadásul a hulladékgyűjtők közelében még csak véletlenül sem lehetnek lakott települések. Pedig ilyen – jobbra cigányok lakta – hulladéklerakóra néző negyedekből, oda kifutó utcákból most is sok akad az országban. Például az alapítványi iskolaügyéről elhíresült Jászladányban.

– Jászladányban nem javul a helyzet. Hiába éhségstrájk, népszavazások kezdeményezése, aktivisták, jogászok, ombudsmanok, egyelőre marad a szemétdomb... – nyilatkozta az egyik kereskedelmi tévében tavaly nyáron Kállai László, a jászladányi cigány önkormányzat (akkori) vezetője.

Nos jelenleg is megvan még a szemétdomb, pontosabban a rothadt vöröshagymától koszos bordó vizű egykori vályogvető gödör. A helyi cigány önkormányzat elkeseredett harca azonban mégsem volt teljesen hiábavaló, ugyanis az egykori hulladéklerakó hely már nem üzemel. Többé nem fuvarozzák a szemétdombtól kőhajításnyira lakó romák szomszédságába a kommunális hulladékot, a szippantóskocsik sem ürítik immár tartalmukat a bűzös tóba. A fertőző betegségektől azonban továbbra is tartanak az itt élők, hiszen a gödör betemetése, a szemétkerakó teljes rekultiválása még mindig várat magára.

– A szeméttelpet 2002. január elsején megszüntették, legalábbis papíron. Aztán az ígéretnek ellenére csak nem kezdődött meg a feltöltés – meséli a 30 éves Kállai László. – A május 12-i önkormányzati testületi ülésen felálltam és elmondtam, kiköltözünk a szeméttelre családostól, ha nem kezdik meg a munkát. Április elején lett volna a demonstráció. Előtte két héttel megjelent egy gép közmunkásokkal és elkezdték a szemét tömörítését.

Az egykori vályogvető gödör 100–150 méteres körzetében 500, többnyire roma ember él, közülük 3–400 a gyerek. Rekkenő a hőség, senkit nem látunk a faluvégi utcákban, amikor kísétalunk a jászladányi szeméttöhoz. Törött betongerendák között, malteros téglatörmeléken taposva araszolunk a gödör felé, amelyből a közhasznú munkások a temérek műanyag flakont elfelejtették kiszedni. Vagy, reménykedve a mihamarabbi betemetésben, nem is akarták. Elképzelem (azaz elképzelni sem tudom), milyen benyomást tett volna ez a látvány a nemrég nálunk járt, a hazai hozzáállást tesztelő környezetvédelmi EU-delegációra.

– Az építkezési sített a feltöltéshez hordták ide, de a munka egyszer csak abbamaradt. A buldózer is eltűnt. Úgy látszik, megint demonstrálnunk kell, hogy történjék valami – magyarázza a cigány önkormányzat egykori vezetője.

A jászapáti tó partján még az a bizonyos döglött béka sem kuruttyol, vagy legfeljebb csak az, merthogy kihalt belőle vagy két évtizede az élővilág.

– A hetvenes évek végén még horgásztunk itt, kétszer akkora volt még akkor a tó. Itt születtem 49 éve a partján. Ahol most állunk, ott még javában víz volt – mondja Suké Elemér, akivel Kállaiéknál találkoztunk össze, és elkísér bennünket. Megtudjuk azt is tőle, hogy akkor kezdődött a romlás, amikor a cigány „purgé” telepet ledózerolták a nyolcvanas években. Attól kezdve kezdtek szeméttlerakónak használni. Pedig a cigányok családai házaik itt épültek a közelben.

– A rothadt vöröshagymától ilyen a színe – jegyzi meg Kállai László. – A polgármester családja a faluban a legnagyobb hagymatermelő. De van ebben a vízben minden: vegyszer, használt akkumulátor, pelenka, gyógyszer. Ki tudja, mit engedtek ebbe bele a tartalmuktól engedély nélkül itt megszabaduló tartálykocsik...

A Közép-Tisza-vidéki Környezetvédelmi Felügyelőség 2001 áprilisában tartott itt helyszíni szemlét. Jegyzőkönyvük tanúsága szerint a szilárd hulladéklerakón veszélyes hulladéklerakás nyomát nem találták, kivéve a háztartási hulladékban sajnálatos módon megjelenő kis mennyiségű veszélyes hulladékot (például szárazzelemet, festékes göngyölegyet stb.). Mindenesetre ez – az általuk egyébként nem is ismert jelentés – aligha nyugtatja meg a családjuk, gyermekeik egészségéért aggódó jászladányi cigányokat.

– Még az a szerencse ebben a nyomorúságos állapotban, hogy a vályogvető gödör alja agyagos, a víz nem tud elmenni – jegyzi meg Suké Elemér, amikor arról faggatom őket, hogy a fertőző szeméttő nem veszélyezteti-e az ivóvizüket. – Négy éve még azt mondták nekünk, hogy a víz minősége megegyezik a Balatonéval – teszi még hozzá mosolyogva.

Csirkenyak, PHARE-pénz, államtitkárok

Balogh Mária néni – aki később nemcsak a nevét árulja el, hanem azt is, hogy 74 éves – az út mellé kitétt széken ül, kendővel a fején, és elmélyülten szívja a pipáját. Éppen szemben az alsószentmártoni polgármesteri hivatallal. Odaköszönök neki, ő bólint, aztán csak nézi, ahogy bemegyek a kerítéskapun. De odabent nem találok senkit. Sem az önkormányzatban, sem a vele egy üveges verandáról nyíló orvosi rendelőben. Azaz, hogy egy kiírást arról, P.-né hétfőn-kedden-szerdán szabadságon lesz. Elsőre azt gondolom,

hogy ő a polgármester(nő), meg azt, hogy milyen jó lett volna, ha valakit el tudok érni telefonon. Csakhogy napokon át senki sem vette föl a kagylót. Más kérdés, hogy a Roma Parlamentben sem tudta senki az alsószentmártoni polgármester mobilszámát.

– A Tábori Mihály polgármester az előbb ment el – mondja Mária néni, amikor nála érdeklődöm. – Ott lakik – mutat a távolba –, a nem tudom én milyen utcában. A Dallas kocsmánál forduljon be, a negyedik vagy az ötödik ház lesz.

És a ráccsal lezárt Dallasz (sic!) kocsmánál befordulok. Alsószentmártonon egyébként könnyű érdeklődni, jönnek-mennek az idős és fiatal emberek és az asszonyok az utcákon. Ennyi szabadon császkaló szelíd kutyát sem láttam együtt még sehol Magyarországon. A beások szeretik a kutyákat.

– Itt vagyok Siklóson, de még nem tudok hazamenni – közli már a rádiótelefonba Tábori Mihály, akinek mobilszámát a felesége adja meg. – Ellopták az irataimat, most azok pótlását intézem. Ne haragudjon...

A jó szociográfusnak szerencséje van – hát még nekem. Éppen az alpolgármester piros autójának útját állom el. Budai Péter is sietne valahova, de miután „túszul ejtem”, ha nem is jószántából, de némi polgármesteri mobilrészvételre, megadja magát a sorsnak.

Megtudom tőle, hogy pontosan 1126 lakosa van a gyakorlatilag száz százalékgig beás cigányok lakta ormánsági községnek. – Egyedül a papunk magyar – mondja a 34 éves Budai Péter, és azt is büszkén árulja el, hogy „500–550 gyereke van a falunak”. – Nagy itt a szegénység, a felnőttek 90–95 százaléka munkanélküli – jegyzi meg Péter rövid gondolkodási idő után, amikor azt kérdezem tőle, mi manapság a legjellemzőbb erre a cigány településre.

– Azt hittem, kapásból a PHARE-programon nyert pénzen beindult építkezésekkel dicsekszel. Végtére is, én is emiatt jöttem – mondom barátságos kalauzomnak, akivel időközben összetegződünk.

– Hát ennek aztán semmi akadály – mosolyog Budai Péter. – Ahhoz elég átsétálni a másik utcába.

Ahogy befordulunk a sarkon, már látszik az építkezés. A közösségi házat és körjegyzőséget magába foglaló komplexumnak már áll az alapja. Míg odaérünk, Pétert faggatom; kiderül, hogy ő nem csupán vállalkozó, de községi munkaadó is egyben. – A Bókányi hegységben lévő szőlőkbe toborzom a napszámosokat. Az egésznek egy Debreceni Pál nevű úr a tulajdonosa, én az ő alvállalkozója vagyok. Debreceni nekem napi 3000 forintot fizet egy-egy szőlőmunkás után. Én ebből 2000 forintot adok fejenként az embereknek. Tudod az adó sokat elvisz...

Budai Péter az ideai választásokon lett alpolgármester, miként az érettségizett, 33 éves vízvezeték-szerelő, Tábori Mihály polgármester. – Hajszállal nyert csak a Mihály, tizenöt szavazattal kapott többet, mint a 63 éves Szilágyi Péter, aki három cikluson át látta el a polgármesteri teendőket. Ő különben nem itt, hanem Siklóson lakik.

– A sokácok eladták nekünk a rossz vályogházait, úgy sikerült megszabadulnunk tőlük... – szól bele vigyorogva beszélgetésünkbe az egyik, a bontásból származó téglát kalapácsával tisztogató bajszos fiatalember, amikor megállunk a malteros, nyilván házbontásból származó téglarakás mellett. Éppen azt fejtegeti Budai Péter, hogy a dél-baranyai Alsószentmárton nem eredendően csak beások lakta település, 30–40 évvel ezelőtt még inkább sokac (sokác?) falunak számított. – Mi a Telepen laktunk, úgy hívták Szentmárton cigányok lakta részét.

A munkások egymás között és Péterrel is beás nyelven beszélnek. Ez az itt élők anyanyelve, a magyar számít „idegen” nyelvnek. Az alpolgármester úgy tudja, a község 74 milliót kapott a Roma Társadalmi Integrációs PHARE-programból. Ebből nemcsak a közösségi ház és körjegyzőség létesül, hanem az óvodát és az iskolát is bővítik: további ter-

meket és napközit építenek, kőhajtásnyira a régi iskolától. Oda éppen betont hoz egy gépkocsi. Vagy fél tucat férfi dolgozik ott is. Budai Péter azt mondja, hogy augusztus 16-án átadják az óvodát. – Mi, az új önkormányzat ezekről a pénzekről nem sokat tudunk. Ezt a PHARE-dolgot még a régi polgármester intézte. Egy kisharsányi vállalkozó, Hajdú Attila cége kapta a munkát. Hogy volt-e versenytárgyalás, azt nem tudom. Nekünk nem volt semmi beleszólásunk. Mindenesetre az azért érdekes, hogy ennyi pénz van az építkezésre, közben meg bontásból származó téglákból fogják fölhúzni a falakat...

Ám a talányos megbízás, no meg „téglaugy” taglalását hirtelen félbeszakítja az iskola udvarára kirajzó gyerekek lármája. Mindegyikük azt szeretné, hogy kizárólag róla készüljön felvétel. Valóságos közelharc alakul ki a fényképezőgép körül.

– Bácsi, engem is, engem is fényképezzen le! – jelentkezik jobb karját magasra nyújtva, a másikkal a többiek az útból eltaszítva egy vékony, rövid barna hajú, csillogó fekete szemű, hét év körüli kislány. A bőség zavara: megannyi szép arcú, vidáman csivitelő kisiskolás. Az alsó tagozat első három osztályából. Ugyanis a faluban csak a harmadik osztályig tanulnak a gyerekek, negyediktől nyolcadikig a szomszéd községben, Egyházasharasztn folyik az oktatás, ahova iskolabusz viszi a nebulókat. A „nagyok” reggel hétkor indulnak, délután egykor érnek haza. Klementné, Erzsike próbálja kordában tartani a bennünket is majdnem elsodró nyüzsgést. A 67 éves tanító néni, aki tíz éve Máriagyúdról jár át a beás faluba, pedagógiai szempontból a „jó torokra” esküszik, de most, látva a fényképezőgép hatását a gyerekseregbe, meg sem próbálja kiengedni a hangját. Délelőtt, illetve délután három-három pedagógus okítja a csemetéket, hetente kétszer jön egy „romános” kollegina. (Meg néha, előzetes bejelentés nélkül a szociográfus.)

– Hogy mi szeretnék lenni? Az a jövő titka! – vágja ki nem túl magvas kérdésemre öntudatos komolysággal egy alsószentmártoni mini Harry Potter, az egyik legjobb tanuló, Hegyes Gábor, és ezzel a maga részéről befejezettnek is tekinti az interjút.

Egyébiránt a községben két óvoda is működik: a Pécsi Egyházmegye által alapított és működtetett, Szent Mártonról elnevezett a népszerűbb, oda 70, míg az önkormányzatba mindössze 20 gyereket írtak a szülők. Mindkét intézmény ingyenes, az étkezésért sem kell fizetni.

Az egyházi ingatlanok visszaigénylése tette lehetővé 1997. szeptember 1-jétől a Szent Márton Óvoda létrehozását, ahol a tizenegy ott dolgozó asszony és lány közül tíz cigány származású, így a vezető óvónő, Jovánovics Ágnes is.

– Én jobban szeretem, ha cigánynak, és nem romának neveznek bennünket. A beás nyelvben ugyanis ez a legszebb szó: embert jelent – mondja a cigány és a roma kifejezések közti vacillálásomat hallva Jovánovics Ágnes.

Ágnes a község első főiskolát végzett értelmiségije. Nem mindennapi akaratával élelmiszer-eladóból küzdötte fel magát diplomás óvónővé. Példája nyomán jelenleg két kolléganője tanul az óvónőképzőben.

– Jó a kapcsolatunk az önkormányzati óvodával, de mi más módszerekkel közelítünk a gyerekekhez. Én a saját tapasztalataimból indultam ki: az iskolában gyakran előfordult, hogy értettem, amit a tanár kérdezett tőlem, de nem tudtam válaszolni, mert nem jutott eszembe a megfelelő szó magyarul. Éppen ezért, hogy ezeknek a gyerekeknek már ne kelljen ilyesmi miatt megszégyenülniük, az óvoda kétnyelvű, olyanok vagyunk, mint az a bizonyos egyszeri ember, aki „mindent kétszer mond, mindent kétszer mond”. A meséket, mondókákat, énekeket beás és magyar nyelven is megtanulják a gyerekek.

A Szent Márton Óvoda „alapkoncepciója” a nyitottság: a szülők bármikor bejöhetnek, részt vehetnek a foglalkozásokon. Szívesen látnak „idegeneket” is. – Mi egyfajta híd vagyunk a külvilág felé, sokan látogatnak el hozzánk. A kaposvári óvónőképzősök gyakran jönnek gyakorlatra, legtöbbször nálunk lát először cigány gyereket közelről. Novem-

ber 11-én, Márton-napon, ami a búcsú napja is egyben, híres emberek is tiszteletüket tesz nálunk. Járt már itt a kanadai nagykövet, jó néhány államtitkár, legutóbb például Hende Csaba. A gyerekek azóta is emlegetik a „titkár bácsit”, aki csokit hozott nekik.

A templom mellé épült katolikus plébánia előtt ötven-hatan ácsorognak. Budai Péter a lelkészhez már nem kísér el. – Nem vagyunk annyira jóban – feszensz, amikor kérdezem, miért nem jön velem. – A pap inkább a korábbi polgármesterrel értette meg magát... – teszi hozzá.

A cigányok pécsi egyházmegyei lelkipásztora (ez áll a névjegykártyáján), Lankó József karizmatikus személyiség benyomását kelti. Hatalmas, „mackós” termet, hosszú, ősz haj, bozontos szakáll, ahogy az ember gyereke a népmesehős Fanyúvót elképzeli. Kivált a kézfogás után támad ilyesféle benyomásom. Nem csoda – mondom magamban –, hogy a falu apraja-nagyja hívő katolikus; Istennek is könnyebb a dolga ott, ahol ilyen karakteres figura képviseli az érdekeit. A 48 éves római katolikus lelkész Alsószentmárton mellett még öt ormánsági faluban látja el rendszeresen a szolgálatot. – Ahhoz, hogy le tudjuk küzdeni előítéleteinket, előbb meg kell ismerni azokat, akikkel szemben előítéleteink vannak. Vagyis be kell menni a húsdarálóba. Az evangéliumot többféle módon lehet hirdetni: prédikációval, hittantanítással, de hozzátartozik az is, hogy enni adjunk az éhezőknek, segítséget nyújtsunk a szenvedőknek – fogalmazza a Siklósról indult pap a cigányok iránti elhivatottságának eredőit, a pasztorizáció lényegét.

A rendszerváltás nem sok jót hozott a községnek: akinek addig volt munkája, elvesztette, a szegénység magával hozta a betegséget, az alkoholizmust. És az ital, ahogy Lankó lelkész mondja: „gyorsan padlóra visz egy családot”. Ráadásul a szükségképpen gettó-sosodás miatt az itt élő fiatalok sem tanulják meg a külső társadalomban való „közlekedéshez” elengedhetetlen viselkedésformákat, elvesztik külső kapcsolataikat.

A falu katolikus papja, hogy szervezett formában tudjon segíteni a rászoruló cigány családoknak, 2000-ben létrehozta a Szent Márton Caritas Alapítványt. A község ingyenkonyháján – ami nem más, mint a plébánia 2x3 méteres konyhája, 80 embernek főznek meleg ételt naponta. Ottjártamkor rengeteg fagyasztott csirkenyak várt a konyha asztalán „bevetésre”. A PHARE-pályázaton nyert pénz lehetővé tette a „terjeszkedést”: immár nemcsak az alsószentmártoniaknak főznek, de Oldra, Nagyfaluba is kiviszi a plébános fehér Mercedes kisbuszával az ebédet. Az alapítvány révén jogsegélyszolgálat is működik a faluban: hetente egyszer a beás cigányok ügyes-bajos dolgait intézi egy jogász és egy szociális munkás-teológus.

Lankó atya még 1984-ben egy nemzetközi szimpóziumon barátkozott össze a németországi Witten község lelkészével. Az ottani katolikus közösség rendszeresen küld jó minőségű ruhákat, amit a cigányok magyar lelkipásztora hívei között oszt ki. Nyaranta cse-üdüléseket is szerveznek a két település gyerekei között.

Hol is fejezhetném be a terepszemlét, mint az alsószentmártoni beások végső nyughelyén, a temetőben. A falu apraja-nagyja ott van a temetésen, s amikor Lankó lelkész úr a szertartást lezáró beás nyelvű búcsúztató énekbe belekezd, addigra elmaradhatatlan pi-pájával a szájában az út közepén lassan ballagó Balogh Mária néni is éppen odaér.

Alternatívák: hiénázók és közmunkások

– Most már fejezzék be. Különbö ki lehet fáradni. Tudják jól, hogy itt nem lehet inni meg dohányozni – mondja meglehetősen bártortalanul a fekete gyakorlós vasúti biztonsági őr egy háromtagú társaságnak, akik a székesfehérvári vasútállomás üvegfalú Restijét kívülről támasztva szívják a cigarettát, üvegből isszák a sört. – Jól van, jól van, megyünk

mindjárt – mondja a legidősebb, széles peremű fekete kalapot viselő roma férfi, és nagyot slukkol a cigarettából. – Hát muszáj velünk így beszélned, he... – fakad ki sírós hangon a kalapos mellett álló pocakos, bőrdzsekis fiatalember.

Mindeközben a hangszóróból – tízpercenként megismételve – kellemes női hang hívja fel az utasok figyelmét, hogy vigyázzanak az értékeikre, ne hagyják felügyelet nélkül, és ne bízzák idegenekre a csomagjaikat. A Nyerőgép névre hallgató étterem (ez van az ajtó fölé kiírva neonbetűkkel) nyitott ajtaján éktelen füst és fülsiketítő rapzene dől kifelé. Ott csak a mindenre elszánt utasok maradnak meg, vagy akik eleve szeszenben, játékgépezésben keresik a füst és a zaj ellen a vigaszt. A többieknek, a többségnek marad az ácsorogás vagy a vaspados váróterem, ahol viszont nem tanácsos elaludni, mert könnyen azon kaphatja magát az ember, hogy megszabadították csomagjától, pénztárcájától.

– Szia, hogy vagy? – köszön rám csábító, ámbár foghíjas mosollyal egy fekete hajú huszonéves hölgyemény, akivel aligha ismerjük egymást. Azaz, hogy látásból biztosan, hiszen ő egyike annak az öt-hat lánynak és asszonynak, akik ugyanolyan rendszerességgel veszik fel reggelente „a munkát” a vasútállomáson, mint a vasutasok, igaz, az ő tevékenységük többnyire a büntető törvénykönyv bizonyos paragrafusába ütközik. Kapatos férfiakat szólítanak le, meghívadják magukat, aztán mikor a beígért szolgáltatásra kerülne a sor, a póruljárt delikvens kifosztva találja magát. Rosszabb esetben az őket árnyék-ként kísérő férfiak még a baját is ellátják az „asszonyuk” körül legyeskedőnek. Ezeket az állomáson cirkáló hölgyeket irányítják, védik – céltalan téblábolásnak, sörözésnek beállítva a felügyeletet – azok az időmilliomosnak tetsző hímnemű „családtagok”, akiknek a biztonsági őr legfeljebb csak azért szólhat, ha ők a várakozási csarnokban dohányoznak, italoznak. Egyébként mindenkinek joga van a pályaudvaron tartózkodni, akár utazik, akár nem.

A megélhetési hiénázást mint törvényi tényállást, persze hiába keresnénk a hatályos Btk.-ban, holott, amit ezek a férfiak és nők szinte hivatásszerűen gyakorolnak, az előbbi jelzős szerkezetnél aligha lehetne plasztikusabban leírni. Ebben a részeket kifosztó markecolástól, a figyelmetlen utasok csomagjainak eltulajdonításáig sok minden befér. Például az is, hogy a beérkező és az állomáson hosszú percekig várakozó szerelvényen végigrohanjanak a magukat utasnak álcázó 2–3 fős akciócsoportok, és az ablakon kihajoló, búcsúzkodó, alvó utasok értéktárgyait villámgyorsan magukhoz vegyék. Már én is látásból ismerem őket, pedig nem utazom erre naponta. Úgy működnek ők, olyan módszerességgel és összeszokottsággal, mint a zsebtolvajbrigádok a pesti villamosokon, buszokon.

A narancssárga mellényes cigány közmunkásokra a Kelenföldi pályaudvaron figyeltem föl. A tavaszt idéző napsütésben éppen a belső vasúti pályára behajló bokrok gallyait nyesegették, aztán a sokszor karvastagságú ágakat takaros gúllába rendezték, majd egy kis nyitott szerelvényre pakolták. A már előzőleg összegyűjtött szeméthalmok is a kocsira kerültek. Ahogy az állomásépülethez közelebb eső vágányok környékét elborító hulladékmezőt elnéztem, alighanem hetekig lesz még itt mit takarítaniuk a közmunkásoknak. A mai, január végi napon, 36-an érkeztek Nógrád megyéből, a többiek beteget jelentettek, vagy igazolatlanul vannak távol.

Az öttagú gallyazóbrigád tagjai, egy kivétellel, Karancslapujtón élnek. Szóvivőjük Botos Gáborné, akinek három gyereke van, a két kisebbet még ő neveli. – A férjem leszázalékolt beteg, ő nem tud dolgozni, a 14 és 15 éves gyermekeim még tanulnak, úgyhogy én vagyok a családfenntartó. Azaz hogy, csak lennék, mert odahaza nincs munka. Utoljára tavalyelőtt tudott a munkanélküli iroda parktisztítási közmunkát szerezni. Azóta semmi, a családi pótlékból és szociális segélyből éltünk. Úgyhogy elképzelheti, mennyire örültem, amikor értesítettek, hogy a vasút Pesten tud munkát adni. Igaz, hajnali négykor ke-

lünk, este hatra vagyunk otthon, de megéri, mert nekünk nagyon sokat jelent az a kis pénz, amit itt keresünk. A tél nagyon hideg volt, de a buszban tudtunk melegedni, kaptunk forró teát is.

Tizenéves unokaöccse, Bóta Gábor, kezében egy hatalmas ollóval, bólogatva nyugtázza nagynénje szavait. A Gábor mellett álló nagydarab, fekete göndör hajú fiatalember kétszer is kihangsúlyozza, hogy ő nem lapujtói, hanem Salgótarján belvárosában lakik. A 22 éves Szabó Zoltánnak két éve nincs munkája. – Pásztón, az EGLO-ban dolgoztam, lámpákat szereltünk. De leépítés volt, engem is elküldtek. Jól érzem magam a vasútnál, csak ne kellene olyan korán kelni és ennyit utazni. Kár, hogy nem Tarjánban adtak ilyen munkát. Itt rendesen bánnak velünk, csak az öreg busz, amivel hoznak-visznek bennünket, szokott olykor lerobbanni. Szívesen maradnék tovább, hiszen nyáron csak könnyebb lenne...

Az Egészségügyi és Családügyi Minisztérium által finanszírozott közmunkaprogramban a regisztrált munkanélküliek vehetnek részt. – A jelenleg 40–42 Salgótarján környéki, főleg roma származású munkanélküli, foglalkoztatásuk idején társaságunk állományi létszámába tartoznak, teljes jogú munkavállalók. Megilletik őket mindazon juttatások: munkaruha, védőfelszerelés, étkezési utalvány, ami a kollektív szerződés értelmében állandó dolgozóinknak járnak – magyarázza Kondorosi János, a MÁV Vasútépítő-Gépellátó és Szolgáltató Kft. ügyvezető igazgatója. Szerinte jó esély van rá, hogy jövő tavasszal újraindítsák majd a programot. Az ügyvezető igazgató átérzi a nehézsorsú emberek helyzetét, örül, hogy segíthet. Nem okoz gondot az sem, hogy a minisztérium csak 60 nap elteltével utalja át a közmunkások bérét. – Azoknak, akik egy hetet ledolgoztak, 4000 forint előleget fizetünk – mondja.

– A mostani létszám akár kétszeresét is tudnánk foglalkoztatni, de a pesti térségből hiába próbálunk toborozni közmunkára munkanélkülieket, nincs érdeklődés – közli velem nem kis meglepetésemre a kft. termelési igazgatója, Lakos György, aki most érkezett vissza a Baross utcai munkanélküli irodából. – 24 emberből egyetlen jelentkező akadt, de ő is visszatáncolt, amikor megtudta, hogy csak a minimálbért tudjuk fizetni. Azt mondta, hogy a maszeknál, ahol alkalmazták, minden pénteken kézhez kap 15 ezer forintot. Hasonlóképpen elutasításra találtunk a XXIII. kerületben és Zuglóban is – meséli Lakos György. – Amikor a MÁV föl vállalta ezt a missziót, nem gondoltuk, hogy ilyen nehéz lesz közmunkásokat találni. Mindeközben a cigányok közötti munkanélküliség nyolcszorosra a nem romák közti mutatóknak.

A közmunkások összekötő művezetője is mást várt, mint amit kapott, csak hogy ő pozitív értelemben csalódott: – Megmondom őszintén, rosszabbra számítottam. Ezeket a nógrádi asszonyokat és férfiakat nem kell noszogatni, megtalálják a munkát. Elégedett vagyok a hozzáállásukkal, a teljesítményükkel.

Cigánygát

A kizárólag cigányok lakta mohácsi Török utca a Cigánygátra fut ki. Azon túl nincs tovább, már a Duna következik. A 20 ezer lakosú Baranya megyei városban mintegy 1200 cigány él, pontosabban legtöbbször csak vegetál. 2003. április végén a városháza előtt tüntettek a romák, mert utolsó reményüket, a közmunka pályázatot, amely 50 embernek adhatott volna munkát, ugyanennyi családnak szerény megélhetést, szerintük törvénytelen módon és indokolatlanul elutasította az Egészségügyi és Családügyi Minisztérium. Az ügyben a cigányok álláspontját osztja Mohács fideszes polgármestere is. Most újabb veszély fenyeget: a helyi vízmű sok lakásban el akarja zárni a vizet, mert a cigánysoron élők

családonként 50–100 ezer forintnyi vízdíjtarozást halmoztak föl. A legváltóságosabb helyzetben azok a Kanadából hazatért családok vannak, akik kitelepülésükkor eladták a házukat, és ezáltal földönfutóvá váltak. Közülük egyesek elkeseredésükben az öngyilkosság gondolatáig jutottak, ha nem lesz hol lakni, hangoztatják, a gyerekekkel a Dunának mennek. A Cigánygát sem állhatja útjukat.

Mohács Város Önkormányzata márciusban pályázta meg a hátrányos helyzetű, tartós munkanélküli – elsősorban cigány származású – lakosság foglalkoztatását, megélhetését, életkörülményeinek javítását szolgáló közmunkaprogramot. „A városban nagy hangsúlyt fektetnek a munkanélküliség és az ebből fakadó szociális feszültségek kezelésére. Az önkormányzatnál évek óta folyik a közcélú és közhasznú foglalkoztatás, amely elsősorban a roma származású munkanélküliek és segélyezettek megélhetését segíti” – olvassom a közmunkaprogram értékelőlapjáról. „Az önkormányzat már három alkalommal szervezett közmunkaprogramot, s mind ez ideig nagyon kedvező tapasztalatai voltak. A jelenlegi program során kiemelt szegélyes utak, a kerékpárút, az utak menti árkok karbantartása, intézményekben történő felújítási munkálatok, lakókörnyezeti zöldterületek kialakítása, ápolása a fő célkitűzés.” A programban 50 regisztrált munkanélkülit szerettek volna foglalkoztatni nyolc hónapon át, akik közül 24-en részesülnek rendszeres szociális segélyben. Ehhez a minisztériumtól közel 23 millió forintot igényeltek, 1 millió 375 ezer forint saját forrást biztosítva. A tervezett foglalkoztatottak negyven százaléka lett volna nő, és több mint hatvan százaléka 45 év alatti. Az önkormányzat az alábbiakkal indokolta a program szükségességét: „A munkanélküliek, szociális ellátást igénybe vevők nagy része cigány származású. Az alacsony iskolai végzettség miatt nehezen találnak munkát, alacsony a családokban az egy főre jutó jövedelem (...) A foglalkoztatás hozzájárul a közbiztonság javulásához, a munkába járók felelősségtudatának felerősödéséhez, valamint nő a munkanélküliek munkapiacra való visszakörülésének lehetősége. A pályázat célja az önkormányzat közfeladatainak ellátása, a lakosság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítása, a munkanélküliség csökkentése, valamint a cigányság nehéz helyzetének javítása.” A városi önkormányzat együttműködő partnerei között szerepelt dokumentáltan a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzat.

A pályázat kiírása szerint a 20 pontot el nem ért pályázatot szakmailag elutasítottak kell minősíteni. A mohácsi önkormányzat pályázata ennek több mint kétszeresét, azaz 48 pontot ért el, és azt ennek megfelelően támogatásra javasolta az értékelést végző Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetsége. A március 18-án kelt értékelőlapot Varga Andrea írta alá. De hiába felelt meg mindenben a pályázat az előírtaknak, a minisztérium döntéshozóinak ez mégsem volt elég.

Éppen a mohácsi polgármesterrel beszélgetünk, amikor a Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetője, Kovács István váratlanul közli, hogy neki sikerült megszerezni a fent idézett dokumentumot, amiből fehéren-feketén kiderül, hogy „odafönt” elszabotálták a mohácsiak sikeres közmunkapályázatát. Szekó József polgármester arcára kiül a megdöbbenés, amikor a cigány önkormányzat elnöke kezébe adja a papírokat. Csak félig sikerül visszanyelnie egy nyomdafestéket nehezen tűrő káromkodást. Valaki vagy valakik nagyon átvették a mohácsiakat. No meg a munkára váró cigányokat. Azoknak, akiknek a szakadozó szociális háló foltozgatása lenne (hangsúlyozandó: az adófizetők, vagyis mindannyiunk pénzéből, nem szívességéből!) a nyilván jól megfizetett feladatuk, még a közmunkából származó sovány kolduspénzt is elcsalják azoktól, akiket az a jogszabályok szerint megilletne. Közben pedig nemcsak háztartási szinten, de a felsőbb politika kifinomult szféráiban is megy a szoftrasszista duma: a cigányok nem akarnak dolgozni. Agyarország a többségi agyaraké! Az agyaraknak pedig köztudomásúan Mohács kell! Persze lehetőleg cigányok nélkül.

Történik ez akkor, amikor Mohácson a kormányváltás óta 2 százalékkal nőtt a munkanélküliség, szociális célokra viszont egy fillérrel sem jut több, mint eddig. Azaz nagyjából 200 millióból (ebből 70 milliót a városnak kell saját költségvetéséből kiköthögnie) kellene megoldani a város szegényeinek, köztük az ezernél is több cigány rendszeres segélyezését.

Kovács István lungo dromos főmufti („a negyedik ember vagyok a szervezetben”), de nem elsősorban ezért kedveltem meg. Inkább, mert módom volt tesztelni, hogy még teljesen nem szakadt el a tömegektől, vagyis azoktól a testvéreitől, akiknek érdekében a Nagycsaládosok Egyesületéből kinőve létrehozta 1994-ben a város cigány kisebbségi önkormányzatot. A mohácsi kisebbségek házát is ő gründolta holland pénzből, most a németekkel és a horvátokkal osztoznak rajta. Kovács elnök úr legnagyobb szívfájdalma, hogy a várostól kapott évi 650 ezer forintos működési támogatás hideg vízre, akarom mondani a telefonszámla kifizetésére is kevés. Az irodában, ami egyben a Lungo Drom megyei központja is, dolgozó csinos képviselőnők, Balogh Katalin és Sallainé Balogh Mária fizetésének kilencven százalékát a munkaügyi központ szerencsére átvállalta, Kovács úr pedig nem vesz föl tiszteletdíjat szolgálataiért. Amíg szervezete uralta az ÖCO-t, és elnökségi tag volt, neki is járt onnan havi apanázs.

A polgármestert – Kovács István jelenlétében – kérdőre vonom a működési támogatás ügyében, de nem jutunk egyről kettőre. A mohácsi cigány vezető szembesíti Szekó Józsefet azzal a ténnyel, hogy a fele lélekszámú Szigetváron közel hárommilliót kap a roma önkormányzat, de a polgármester nem tesz a jövőre nézve könnyelmű (értsd: több lóvét kilátásba helyező) ígéretet. Az ember pedig azt gondolná, hogy két fideszes közéleti szereplő nagyobb megértést tanúsít a másik gondjai iránt. Szekó polgármester azonban, aki már a második ciklusban áll párttársaival meggyőző többséget alkotva a város élén, ennél jóval rutinosabb.

Mert, hogy el ne felejtsem, Kovács István nem forgatott köpönyeget a vereség után, továbbra is elkötelezett a Lungo Drom („Az utolsó leszek, aki elhagyja a Flórit!”), illetve a Fidesz iránt. (Vajon a Lungo Drom miért nem nyúl jobban a zsebébe a mohácsi elvtársakat támogató? – vetném fel, persze csak magamban, kellő tisztelettel.) Példamutató hűsége legutóbbi bizonyosságként mutatja a Kövér László választmányi elnöknek írt, május 14-én kelt levelet, amelyben Gál József Baranya Megyei Lungo Drom elnök társaságában felajánlják szolgálataikat: *„... a Fidesz Magyar Polgári Párt átalakulásában aktívan részt szeretnénk venni. A Magyarországon élő cigánysággal, akik a jobboldali polgári értékrendet valljuk, létre szeretnénk hozni a Fidesz Magyar Polgári Párton belül az országos roma tagozatot. A tagozat célja, hogy lehetőséget adjon minden olyan roma testvérünknek, akik a jobboldali polgári értékeket magáénak vallja. Ne csak a választás idején támogassák a Fidesz Magyar Polgári Pártot, hanem a Fidesz Magyar Polgári Párt értékeinek mentén értékes néppárt tagjaivá tudjanak válni (...) Erre azért van szükség, mert rengeteg roma testvérünk bizonytalanságban él és politikailag tájékozatlan. Szilárd meggyőződésünk, hogy a magyarországi cigányság nem kíván egy olyan szocialista pártot követni, amely az elmúlt történelem folyamán elkövetett vétkeiről (sic!) nem tud elszámolni. Mindez Ön előtt is ismeretes, ezen párt jelenleg is úgy kíván foglalkozni velünk, mint egy kiskorú gyógypedagógias gyermekkel...”*

Kovács István jó kedélyű, egészséges lelkületű, köztisztületnek örvendő közéleti ember, aki nem győz kiintegetve köszönetni kék Peugeot-jából, amikor a városban furikázunk. Mindenki jó barátja, ismerőse a mohácsi Halászcserda egykori pincérének. Ezért aztán nem is tükröződik arcán az identitásválság. Én lepődöm meg a legjobban, amikor elárulja, hogy ő a választásokig bizony az MSZP tagja volt. A városi önkormányzat szocialista frakcióvezetője azonban szerinte olyan „cigányozást” engedett meg magának, amit ő már nem tűrhetett. Azóta vallja magáénak a jobboldali polgári értékrendet.

A Török utcában úgy csapnak le ránk, a vízmű és az önkormányzat kurva anyját emlegetve, az utcán ácsorgó cigányok, mint zöldülő vetésre a sáskák. A hasonlat azonban csak részben fedí a lényegét, ugyanis itt nincsenek színek, csak a ragacsos, földszínű szürkeség van. Az, hogy jobb- vagy baloldaliak, egyelőre (és aztán egyáltalában) nem derül ki, a hülye pártpolitikánál életbevágóbb dolgokról faggatnak és faggatom őket. Túlélési esélyeikről. Viszont a valódi polgári értékrend relikviáit véletlenül sem bírom felfedezni a romos házak, másoktól többszörösen levetett göncökbe öltözött, foghíjas emberek között. Meglehet persze, hogy ezen az újkapitalista-posztzocialista gagyi Magyarországon a nyomor a „polgári értékrend” legszerveesebb (hogy a legorrfacsaróbb, az biztos) része. Mert hogy abból van mindenfelé a legtöbb. Belőle építkezik a büszke nemzettest, a magyar Balkán. Mondhatni, nálunk a nyomornak, ahogy az angoloknál a gyepek, több száz évre visszamenő hagyományai vannak. Meg a lumpendacnak, azazhogy – a blód Fideszes terminus technikusknál maradva – a polgárdacnak: ahogy elviselik azt, ami egy külső szemlélő (amilyenek egyebek mellett az efféle nyomortelepeket legfeljebb csak kampánycélokkal látogató megélhetési cigány politikusok és más lézengő ritterek) számára rövid távon is elviselhetetlen. Élni persze így is lehet, kérdés, hogy érdemes-e. Azazhogy nem kérdés, mert muszáj. A cigány polgárnak errefelé sem a létfilozófia, hanem a mindennapi betevő az alapproblémája. Meg hogy miből fizesse ki hónap végéig a majd százezer forintra felgyülemlett vízdíjának legalább a felét, hogy ne kössék le a csapját a vezetékéről.

Könyörögnek a Török utcai cigány asszonyok, cigány emberek Kovács Istvánnak éppúgy, mint nekem, csináljunk valamit. Mi meg nézünk, mint a moziban, vagy a tévé előtt, ha valamelyik latin-amerikai metropolis elborzasztó bádögvárosáról látunk dokumentumfilmet. A szociológus-szociográfus és a sajtómunkás a leghaszontalanabb és legmazochistább hiénája a nyomornak. Legalább ígérni lenne pofám. De mit ígérhetnék én, aki pár óra múlva eltolom innen (is) a biciklit?!

Ott, ahol nem tudtak fizetni, elzárták a vizet. Naponta jön a lajtos kocsí, mert egy olyan fejlett szociális jogállamban, mint amilyen a Magyar Köztársaság, azért nem hagyhatnak szomjan halni senkit. Mit szólnának Brüsszelben az (E)Urak. Igaz, hogy a víz poshadt, meleg, szaga van, de közegészségügyi szempontból a tisztiorvos nem talált rajta kifogásolnivalót.

Az ínsorvadásos lábbal rokkantkocsiba kényszerült 24 éves Balogh János ördögös ügyességgel szlalomozik ide-oda az utcán; talán a benne felgyülemlett feszültséget és haragot akarja így levezetni. Mint egy minden mindegy alapon, időn túl élő amerikai veterán valamelyik Vietnám-traumás háborús filmben. Apokalipszis most, 2003 májusában Mohácson. Ő is, édesanyja is mondja a magáét. De mondja itt, egymás szavába vágva mindegyik Balogh. Merthogy majd mindenkit így hívnak a Török utcában. Jánosék május 28-ig kaptak haladékot, addig a 87 ezres tartozásból ötvenezret kéne leperkálni, hogy ne maradjanak víz nélkül. – Hát emberek ezek? Pont nyáron hagynak víz nélkül bennünket! – háborog János, aki hatodikos kora óta él rokkantkocsiban, és 23 ezer forint a „nyomoréknyugdija”. Édesanyja is ötven százalékos rokkant, Jánoson kívül még két gyerekről gondoskodik. – Január 5-én halt meg a férjem. Cukros volt, le kellett vágni a lábát. Én adtam be neki az inzulint. El tudja képzelni, milyen az két nyomorékot tisztán tartani egy olyan házban, ahol nincs fürdőszoba?

A Török utca házaiba ugyanis nem terveztek fürdőszobát, amikor a nagy 1966-os árvíz után felépültek itt, a Cigánygát mögött. Jánosék panasa meghallgatásra talált, az alpolgármester intézkedett, hoztak téglát, cementet, s megígérték, kőművest is szereznek, hogy a harmadik évezredben végre meglegyen az a fürdőszoba. De szegény cigányt még az ág is húzza: sokra mennek a fürdőszobával, ha elzárják a vizet.

Kínban van Kovács kisebbségi önkormányzati elnök úr is, de ő gyorsabban föltalálja magát. S bár a vízművel szemben ő is tehetetlen, megígéri („Öcsém, itt a média előtt...”) Jánosnak, hogy még az idén elviszi a Balatonhoz. Persze nem csak őt, mindenkit, aki befér a buszba. Ugyanis Közép-Európa legnagyobb apadó tavát beszélgetőtársaink közül még senki sem látta. Budapesten is akkor jártak először, amikor a Ferihegyre mentek, hogy a gépmadár Kanadába röptse őket.

Mohácsról a második ezredvégi magyarországi roma exodus idején hatvan család próbált szerencsét a világ túlsó felén. Budapest mellett innen távoztak a legtöbben. Sokan azóta hazatértek, legtöbbször azért, mert nem kapták meg a politikai menedékjogot, másokat a honvágy hozott vissza. Az utóbbiak közé tartozik Szilvia is, aki 2001-ben ment ki testvéreivel és akkor kétéves kislányával, Józsiával. Egy Torontó közeli kisvárosba, Hamiltonba kerültek, csakúgy, mint az összes emigráns Török utcai roma. Szilvi szerint Hamiltonban minden nagyon jó volt, kaptak annyi pénzt, hogy lakást béreljenek, munkájuk is akadt, palántáztak, virágot ültettek, paradicsomot szedtek. „Mohács viszont a legnyomorultabb hely a világon. Tízezer forintból hogyan lehet megélni?! Elmegyünk innen Új-Zélandra” – mondja Szilvia, s nem tudom eldönteni, viccel vagy komolyan beszél. Különben Szilvia két nővére megkapta Kanadában a menedékjogot, úgyhogy ők már állandóra vannak bejelentve Hamiltonban.

Bicskei Gyuláék ellenben azon mohácsi kivándorló családok közé tartoztak, akiknek a házukat is el kellett adniuk, hogy meg tudják vásárolni a repülőjegyet. Mindhiába, nekik kint sem jött össze. Gyula felesége, Ilona szerint „a futár” csapta be őket, pedig 300 dollárt fizettek neki az „életrajzért”, aminek igazolnia kellett volna, hogy őket Magyarországon cigány származásuk miatt hátrányosan megkülönböztetik, üldözik. „Az egy magyar származású alkoholista volt. Kiderült, hogy oda se adta a papírunkat a menedékjogot intéző ügyvédnek” – magyarázza Ilona. Mióta hazajöttek, földönfutók Bicskeiek a három gyerekkel, akik közül a kislány még csak óvodás, a kislány kislány, a harmadik, Gyula már 17 éves. A kisebbeket még csak befogadta egy időre a nagymama, de a nagyot és őket a férjével már nem. Azóta hányódnak ide-oda. Laktak a hajléktalan menhelyen, buszmegállóban, most Gyula nővére könyörült meg rajtuk. Egy hónapig az udvari szerszámos szűkösben húzhatják meg magukat. A gyerekeket állami gondozásba akarta venni a rendkívüli empátiával megáldott gyámhivatal, holott az embertelen körülmények dacára a kis Zsanett óvodába, Balázs iskolába jár, a két Gyula pedig Pécsre buszozik naponként. Hogy mi lesz velük? „A Dunának megyünk, de komolyan. Inkább a halál, mint hogy elvegyék tőlem a gyerekeket. Én állami gondozottként nőttem fel, tudom, mi az...” – mondja a végsőkig elkeseredett Ilona asszony.

Prológus helyett

„Romaügyek pedig nincsenek! A romák jelentős része se nem szegény, se nem kirekesztett, és a szegények és kirekesztettek jelentős része nem roma. Ezért a szegénykérdés etnicizálása, pusztán szociális ügyként való kezelése helytelen, káros” – írja Ladányi János szociológus az *Egyenlítő* című folyóiratban megjelent tanulmányában.

A szociológus vizsgálati adatai szerint ma 600–800 ezer közé tehető a tartósan leszakadott, mély szegénységben élő, kirekesztett népesség száma, akiknek a negyede-harmada cigány. Ez ma Magyarország legsúlyosabb problémája. „Olyan probléma – véli Ladányi –, amelynek megoldása nem várható a gazdaság növekedésétől, sőt olyan probléma, aminek súlyossága a beindult gazdasági növekedéssel inkább fokozódott. Ezt a kérdést a jóléti rendszerváltás kormánya nem fogja tudni »cigányügyi tanáccsal«, a kér-

déssel eddig soha nem foglalkozó Miniszterelnöki Hivatali (MEH)-államtitkárokkal, ellenérdekű minisztériumi apparátusokkal kezelni. Ezért komoly érvek szólnak ezen intézmények szükséges mértékű leépítése és olyan kormányhivatal létrehozása mellett, amelynek feladata a leszakadt népesség társadalomba való visszaintegrálódását szolgáló programok és intézkedések kidolgozása és lebonyolítása lenne. Az állam ne működtessen »romaszpecifikus intézményeket«, mert azok akarva-akaratlanul az etnikai diszkrimináció eszközeivé válnak.”

Saját, alulnézeti tapasztalataim alapján, amelyeket remélhetően ez a szociográfia is visszatükröz, mélységesen egyetértek a szociológus észrevételével és javaslatával. Kérdés persze, hogy egy önálló szegényügyi kormányhivatal képes lenne-e kezelni a kezelhetetlent, enyhíteni a nyomort, megállítani a többszörösen hátrányos helyzetét generációról generációra örökítő, legalul lévő „szegénysztyálya” erózióját – miközben a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése (szegények és gazdagok kibékíthetetlen ellentéte) a kapitalizmus egyik leglényegibb sajátossága, amelynek konzerválásában a társadalmat irányító, a látszólagos pártérdekek és ellentétek dacára nagyon is egységes politikai-gazdasági osztály érdekelt. Ráadásul ez a deprimált lumpentömeg – amelyet számarányát tekintve sokkal inkább lehetne osztálynak, mint rétegnek nevezni – a plurális demokrácia szempontjából irreleváns, ugyanis a választások idején nehezen, vagy egyáltalában nem mozgósítható, következésképpen nem is manipulálható. Másfelől a kormánypénzekből működtetett „roma-specifikus intézmények” fennmaradása a megélhetési cigány politikások alapvető érdeke. Anyaggyűjtésem során mindannyiszor szembesültem azzal a szomorú, ám mélyen elgondolkodtató ténnyel, hogy a gettólakó cigányok legtöbbször gúnyos megvetéssel nyilatkoztak saját, gyakorta önjelölt, egymással a koncert marakodó vezetőikről. Finoman szólva, nem érzik őket hitelesnek, maguk közül valónak. Gyakran mondták róluk, hogy elárulták, jó pénzért eladták a cigányságot, és saját jólétük érdekében lepaktáltak a „magyar hatalommal”. Márpedig egy saját hazájából kirekesztett, páriaként kezelt népcsoport vezetésére csak olyanoknak szabadna vállalkozni, akik szerények és önfeláldozóak, s akik akár saját egyéni érdekeik ellenében is hajlandóak tenni testvéreikért.

Hol késnek a magyar cigányság Gandhijai, Martin Luther Kingjei?

Balatonföldvár 2003. május

